

31 OCTOMBRIE 1517: ÎNCEPEA O LUME - LUTHERANISMUL DINTR-O PERSPECTIVĂ ECONOMICĂ -

Dr. H.C., Prof., Dan POPESCU

Universitatea Lucian Blaga

Adresa: Bulevardul Victoriei 10, Sibiu 550024, România

Telefon: + 40 269 261 062; web site: www.ulbsibiu.ro

Abstract

Under what circumstances, did the Reform occur? What made it necessary to affirm its principles? How did the great Martin Luther embody, through his thoughts and deeds, such demands? How have many modern economic ideas been shown and stated in the Reform of Luther and his followers? What echoes has developed the Reform to this day? Here are some questions that the lines here are looking to answer.

Key words: *Catholic Church, Reform, Martin Luther, Indulgences, Communication, Management, Recognition*

„Nu sunt modern, sunt din toate timpurile”

Th. Palady

1. Numerologii afirmă, pe bună dreptate, că „7” este cifră biblică. Dumnezeu a făcut lumea în 7 zile. Sunt, în unele țări, mandate prezidențiale, de 7 ani, care, declarat, vor să schimbe în bine fața locului respectiv. Chiar dacă nu o schimbă, declarațiile și intențiile rămân. Anul acesta ne aflăm în 2017, deci cifra 7 în final. Dacă ne-am referi doar la istoria premodernă, modernă și contemporană a lumii și a României, se văd câteva aniversări (sau, după caz, comemorări) semnificative. Menționăm, doar, 1437, ceea ce înseamnă, acum, 580 de ani de la marea răscoală țărănească din Transilvania, de la Bobâlna, care, înfrântă, a dat naștere, printre altele, la „Unio Trium Nationum”: reguli și reglemente ce acordau privilegiile maghiarilor, sașilor și secuilor din Transilvania, împotriva românilor de aici care formau populația majoritară, dar considerați fără nici un drept. Circa 340 de ani mai târziu, în 1775-1783, Războiul de Independență american, finalizat cu generalul George Washington primul președinte al Statelor Unite ale Americii. Încă 90 și ceva de ani și, iată, 1877, respectiv victoria trupelor româno-ruse în războiul cu Imperiul Otoman și dobândirea Independenței de stat a României. Au trecut circa 3 decenii și, din nou, o mare răscoală țărănească în România, durerosul și sângerosul an 1907, pornind pârjolul „din primăvară până-n toamnă”, din satul moldovenesc Flămânzi (nume parcă predestinat) de pe moșia boierului Sturdza și întins până la Dunăre, pe plaiuri mehedințene. Câte evenimente remarcabile se petrecuseră, cât de mult se schimbase lumea din 1437, dar iată că problema țărănească rămânea, la noi, în continuare, deschisă, sângărândă. Pe urmă, 1917, Primul Război Mondial în plină desfășurare, cu milioane și milioane de morți, de mari mutilați și invalizi de război, cu milioane de „victime colaterale”, cu boli cumplite, secerătoare crunte de vieți, cu imense ruine, cu un imens număr de oameni debusolați. Aniversăm sau comemorăm 100 de ani de la fatidicul – și el – 1917? Eu cred că, în bună parte, comemorăm. Totodată, Revoluția Rusă, din octombrie – noiembrie 1917, a făcut loc pe harta lumii URSS-ului și a transformat această uniune de republici într-o mare putere mondială, nu doar militară. Evident, secvențe. Puteam demara periplusul nostru încă din antichitate și puteam enumera încă alte și alte însemnate evenimente... Dar să revenim. 1947, final de an în România, abdicarea Regelui Mihai sub presiunea baionetelor sovietice. Al Doilea Război Mondial modificase, la rândul său, într-un sens dorit de unii și nedorit de alții, harta lumii. Și, desigur, am putea continua...

2. Într-un întreg asemenea șir de fapte, am neglijat însă o dată. Mai la îndemână cu războaie, războaie, împilări crunte de tot felul, evoluții pentru fenomene și procese economice, am sărit, total eronat, peste un an cu „7”. Este vorba de o dată care a marcat și marchează de circa 500 de ani – și încă mulți ani de aici înainte – istoria devenirii umane, istoria credințelor noastre, istoria afirmării

noastre ca indivizi și semeni într-o lume care a fost și este și politică, și economică, și socială, dar, în același timp și religioasă. De multe ori, până acum, examinând istoria evoluției gândirii economice, istoria evoluțiilor economiilor, o asemenea componentă – cea religioasă – a fost și este, în mare măsură, grav neglijată, dacă nu ignorată de-a-binelea. Ceea ce nu este bine... Este vorba, în fapt, de 31 octombrie 1517, atunci când Martin Luther, un călugăr și teolog aproape necunoscut, dintr-un mic orașel saxon – Wittenberg – din Germania, a făcut publice „cele 95 de teze ale sale împotriva indulgențelor”. Critici răspândite, apoi, cu o mare iuțea pentru vremea respectivă, și care au generat protestantismul. Universalismul presupus și dorit al religiei catolice, măcar în sânul ei, în statele din vestul european, nu mai exista.

La moartea lui Martin Luther, în 1546, lumea religioasă europeană și nu doar – deja împărțită în două încă cu circa 500 de ani înainte, de la Marea Schismă din 1054, vestul catolic – estul ortodox – nu mai era aceeași. Vor fi acum trei părți. Ne vom referi la câteva detalii astfel și la efecte economice atunci și în timp. Despre lutheranism, și mai ales despre expresia sa franceză, calvinismul, hughenotii, am mai scris*. Oricum, secolele XIV și XV au reprezentat pentru „Biserica Romei” (cu mici diferențe față de Biserica Catolică) un timp al consolidării. Conflictul dintre „Biblie” și „Bursă”, la început timid, apoi, însă, acut, vădea un început de declin. Bani – danii, cedări, cesiuni, donații anume, stipendii, înzestrări etc. – înmuiau din ce în ce mai mult vehemența preoților fidelă inițial ascetismului, vieții cât se poate de austere, de stricte, cu rețineri, cu lipsuri, urmând ca doar în ceruri pentru cei supuși, să se vădească astfel paradisul. Cei bogăți, totuși, erau foarte puțin sensibili la astfel de „promoții”. Pe banii lor, câștigați cu greu, cu păcate, vroiau să trăiască bine, din plin, cu voia lui Dumnezeu astfel, fiind dispuși, în acest scop, să onoreze biserica cu ce și cum. Iar autoritatea Papei, a Vaticanului tot mai puternic, tot mai bogat, urca spre zenit. Ceea ce promovau în predicile lor preoții era una, iar felul în care gândeau „papiștii” era, însă, relativ diferit. Se apropia Renașterea, figurile ascetice din pictură dispăreau, fiind înlocuite cu forme pline, armonioase, mediul vieții cerea și împlinea tot mai multe funcționalități. Frumosul și nu asceza câștiga partidele. Și nu doar în artă, ci și în construcții, în felul de viață etc. Luxul și rafinamentul își doreau partiturile. Piața cerea, manufacturile lucrau. Nevoia de bani a cultului și slujitorilor săi era tot mai mare. Încă din secolul XII apăruseră, dar, „indulgențele” – remiterea în fața lui Dumnezeu a pedepsei temporale generată de păcate a căror greșală fusese deja „ștearsă” – devenite repede un veritabil comerț între păcat și biserică, între păcătoși și preoți. Mai era și „Purgatoriul”, încă din secolul XII desemnând starea în care se aflau sufletele morților, încă nu capabili să intre în cer, în paradis, dar nici atât de păcătoși încât să fie destinați „Infernului”. Fericirea veșnică, eternă, se putea, acum, cumpăra pe bani pământeni - expresie a unor procese și valori cât se poate de pământene. În fapt, o practică a unor prelați și instituții religioase catolice, „simțind” nevoia de a se pune de acord cu viața materială care era pe bani și nu altfel – practică însă exagerată tot mai mult, eronată, cumulând în timp componente și reverberații negative tot mai numeroase –, a dezvoltat o reacție, o „explozie” pe măsură din partea unor credincioși cultivați, cu gândire profundă, rațională, privind spre viitor. Era prea mult acest amestec al banilor în sfera divinității și spiritualității. Cehul Jan Hus, (1369-1415) Rector al Universității din Praga, se află printre primii reformatori ce se ridică astfel. Nerenunțând la ideile sale, va fi excomunicat în 1412 și ars de viu prin sentința Conciliului de la Constance.

3. O sută de ani mai târziu, germanul din Saxa, Martin Luther dezvoltă considerabil protestele față de Biserica Catolică la zi, le conferă dimensiuni calitative și cantitative noi și generează „Protestantismul”, „anunțând” începutul unei alte lumi. Luther se naște la Eisleben, în 1483. Este fiul unui țaran meșteșugar, finalizând în 1505 studii filozofice la Universitatea din Erfurt. Frate augustin și preot în 1507 la Erfurt și în 1508 la Wittenberg. În 1510 face o călătorie la Roma, iar în 1512 devine doctor în teologie la Wittenberg și profesor în exegeză biblică. Se revoltă împotriva „indulgențelor”, cu atât mai mult cu cât, nu departe de el, Albert de Brandenburg vinde „indulgențe” – „iertarea păcatelor pe bani” la credincioși și la mai puțin credincioși – pentru a finanța cheltuielile ocazionate de reunirea arhiepiscopilor din Mayence și Magdebourg. În sfârșit,

în 31 octombrie afișează la Wittenberg cele 95 de teze împotriva practicării „indulgențelor”. Tezele sunt difuzate în latină și germană. Va începe, dar, lupta cu papalitatea, refuzând să-și retracteze ideile în fața legatului papal la Augsburg, Cajetan. În 1520, va publica 3 lucrări esențiale, respectiv „Apel la nobilimea creștină a națiunii germane”; „Cu privire la captivitatea babiloniană a bisericii”; „Libertatea creștinului”. Papalitatea îi va răspunde printr-o Bulă, „Exsurge Domine”, somându-l pe Luther să retracteze sub pedeapsa excomunicării. În 10 decembrie 1520, Martin Luther și studenții săi vor arde în mod solemn această Bulă Papală, la Wittenberg. Ca atare, va fi excomunicat de Papă în 3 ianuarie 1521. Împăratul Carol Quintul îl convoacă la Dieta de la Worms în aprilie același an și îl supune oprobriului public.

Atrăgându-și Luther sufragiile unor prinți electori și prinți în confruntarea lor cu Împăratul, aceștia dorind mai multă libertate și autonomie, un an mai târziu prințul elector Frederic de Saxa îl ascunde într-un castel la Wartburg. Aici Martin Luther va profita de timp pentru a traduce în germană „Noul testament”. Se întoarce apoi la Wittenberg unde se va opune lui Thomas Muntzer, conducător ulterior al Războiului țărănesc german, condamnând excesele revoltaților (printre altele, perturbarea slujbelor, sfărâmarea altarelor din biserici, câteva probleme legate de social etc). Va compune „cantice” în germană, își ține slujbele în germană, va publica Biblia în traducere germană. Mai mult, se va căsători în 1525, lucru nepermis la un preot catolic, cu Katarina von Bore. Îl susțin, împotriva Împăratului, tot mai mulți prinți germani și orașe din Germania, pentru ideile sale au luptat într-o ligă de prinți germani (Liga Smalkalde), în contra lui Carol Quintul. Face prozești în afara spațiului german, printre care Jean Calvin la Geneva. Pe partea Angliei, refuzul Papei de a anula căsătoria lui Henric al VIII-lea, va provoca o altă ruptură față de Roma. Actul astfel de „Supremație” din 1534 va face din Rege Capul Suprem al Bisericii ce se reclamă de la Reformă.

Biserica catolică va consacra ruptura cu „Reforma” lui Luther în 1545, la Conciliul de la Trente, reafirmându-și dogmele și disciplina. Luther va muri în 16 februarie 1546, chiar în localitatea unde s-a născut, la Eisleben. 10 ani mai târziu, în 1555, se instaurează pacea religioasă de la Augsburg, care pune capăt înfruntărilor dintre Reformă și Catholicism, recunoscându-se principiul după care credincioșii din diferite stătuțe și orașe (libere) trebuie să urmeze religia prințului lor („Cujus Regio, Ejus Religio”). În 1556, Carol Quintul abdică... Iar în 1617, la 31 octombrie, prinți ai Sfântului Imperiu vor celebra cu mare pompă primul centenar al Reformei, după cum, în 1802, lui Luther îi vor fi ridicate, în Saxa, primele statui. Trecuseră exact 319 ani de la nașterea sa... În 2008, în Germania se deschide „Deceniul Luther”, iar în anul 2016, în 31 octombrie, Papa Francisc călătorește în Suedia pentru a participa la lansarea Jubileului a 500 de ani de la Reformă.

De la universalitate la diversitate și apoi din nou spre debutul unei alte universalități, chiar dacă de tip diferit. În fapt, de la unitate prin singularitate la unitate prin diversitate. Eu așa cred. Ne-am apropiat de Luther nu dinspre teologie și filozofie, ci dinspre economie, doctrine economice și istorie economică. Am putut astfel urmări, din această foarte scurtă evocare a lui Martin Luther, prin ce a atras marele predicator reformator, situându-se în eternitate. Dar, să mai detaliam și să completăm acest peisaj deosebit de amplu, cu atât de multe reverberații.

4. Martin Luther s-a adresat, în primul rând, nu atât celor „mari”, cât oamenilor obișnuiți, „Gemeiner Mann”, țăranilor, tocmai în acest sens traducând Biblia, care pe care o considera „autoritatea unică” – „Sola Scriptura” – și publicându-și lucrările în germană. Iar aceasta într-un timp greu, în care ignoranța și teama, amenințarea apocalipsei veneau de peste tot. Tocmai în acest sens nu a agreat violențele promovate de Thomas Muntzer, de Războiul țărănesc german. Pentru a fi mai bine înțeleasă, mai bine asimilată, „Reforma” integra cântecele („canticele”), muzica liturgică simplă, cu cuvinte simple, în germană, în limba vorbită (vernaculară). De altfel, este Luther acela care a introdus și promovat în limba germană modernă cuvântul „conștiință” („Gewissen”). Am spune astăzi că Luther se vădea un excelent comunicator. Acordă un loc fundamental credinței, pe care o umanizează, o dedică vieții și invers. Pentru Luther numai ajutorul Domnului – gratuit și absolut, „sola gratia” – asigură mântuirea, scăparea, salvarea oamenilor, a sufletului. Ceea ce omul

împlinește nu este de utilitate pentru mântuire, fără credință, numai credința poate asigura mântuirea.

Ce distanță imensă față de penibilitatea, față de ridicolul chiar al indulgențelor. Așează preoții într-o matrice mai umanistă. Pentru Luther, prin botez, „suntem cu toții, în mod egal, preoți”. Tăgăduie, deci, refuză, caracterul special al pastorilor, aceștia, afirmă Luther, neaparținând nici unei ierarhii clericale. Pentru Luther, în opoziție cu ideea că dreptatea este împărțită de divinitate după caz, dreptatea este însuși Dumnezeu. Iar transformarea omului păcătos în servitor al Domnului nu rezultă decât din grația divină, o grație pe care ți-o aduc strădaniile de a face bine. Tocmai în acest sens se văd impulsuri esențiale spre muncă, dar și spre solidaritate, spre rezultate, spre ordine, ale lutheranismului. Și nu doar în Germania. Să nu uităm, oricum, ceva mai devreme, de Liga Hanseatică, de meșteșugarii pricepuți, de „treaba bine făcută”. S-ar putea spune că față de rafinamentele catolicismului deseori sensibile, delicate, necesare, firește, și ele, se vedește soliditatea gesturilor reformaților, prețul pus de ei pe acțiune, pe un „management” – am spune astăzi – de calitate. Raphael Sanzio este genial, dar școlile de pictură flamande și germane exprimă, în opinia mea, mai multă forță...

Chiar profet, scrie editorialistul de la „L'Histoire – Les Collections”, nr.75, aprilie 2017, Luther nu a fost un om izolat. A fost o întregă echipă de teologi de la tânăra Universitate din Wittenberg care a compus și declanșat „atacul” concertat din 31 octombrie 1517. O reușită care a fost posibilă și prin invenția, atunci, a tiparului și rețeaua de orașe cu tiparnițe din spațiul renan. Dar chestiunea religioasă a dobândit repede și fațete politice. Cum spuneam, a face parte din Reformă reprezenta și un mijloc pentru orașele și prinții Sfântului Imperiu de a putea exista în fața puterii atât de autoritare a Împăratului și a Papei... Unul dintre biografii – numeroși, desigur - al lui Martin Luther, îl așează ca un „star al primei vârste mediatice”. Alții afirmă că Luther a avut, totuși, mai puțin din perspectiva perioadei moderne, negarea de către el a filozofilor, a evreilor, a turcilor, viziunea sa asupra femeilor și teama de apocalipsă – viziuni relativ estompate în timp, puse mai ales pe seama epocii, în Germania mai ales – așezându-l mai degrabă în rândul celor dinspre sfârșitul de Ev Mediu. Eu prefer, însă, cuvintele astfel ale istoricului francez Jules Michelet care vedea în persoana lui Martin Luther „o încarnație a geniului popular redat naturii și libertății”. Cred că asemenea cuvinte spun foarte mult.

5. Aprecierea de astăzi pentru Luther este mai mult decât evidentă. Un sondaj din anul 2003 în Europa – referitor la marile personalități dinainte de 1800 care au reprezentat cel mai bine identitatea europeană – îl așează pe Luther pe primul loc în Germania, urmat de Leonardo da Vinci și de Gutemberg; pe locul 3, în Europa, având înainte pe Leonardo da Vinci (locul 1) și Christofor Columb (locul 2); pe locul 5 în Franța, având înainte pe Carol cel Mare și Christofor Columb (locul 1), pe Leonardo da Vinci (locul 3) și Voltaire (locul 4). Să nu uităm, însă, că în Franța, la o populație de peste 60 de milioane de locuitori, sunt doar 250.000 de protestanți, grupați mai ales în Alsacia. Iată, dar, o recunoaștere mai mult decât semnificativă... Față în față cu „Reforma”, Biserica Catolică s-a reînnoit și ea, reconsiderându-și măreția, amplificându-și puterea spirituală în lume. Iar Biserica Ortodoxă și-a consolidat sensibil vocația de la Bizanț, mereu aproape de credincioși, dezvoltând misiunea sa ecleziastică în partea, poate, cea mai frământată istoric a Europei și nu doar acolo.

BIBLIOGRAFIE

1. **B. Cottret**, Histoire de la Réforme protestante, Perrin, réé, 2010
2. **B. Cottret, J. Delumeau, T. Wanegffelen**, Naissance et affirmation de la Réforme, P.U.F. 2012
3. **Janine Garrison**, L'Édit de Nantes et sa revocation. Histoire d'une intolérance, Editions du Seuil, Paris, 1985
4. **M. Grandjean**, La Réforme. Matin du monde moderne, Bière, Cabédita, 2016
5. **Dan Popescu**, Alungarea hughenoților..., în „Studii de Istorie economică și Istoria gândirii economice”, sub coordonarea acad. Iulian Văcărel, vol. XVII, Editura Academiei, București, 2015, pag. 166-174.